

dr hab. Michał Matuszczyk, prof. ASP
Katedra Konserwacji i Restauracji Ceramiki i Szkła
Wydział Ceramiki i Szkła
Akademia Sztuk Pięknych
im. Eugeniusza Gepperta we Wrocławiu

**Recenzja pracy doktorskiej mgr. Piotra Owczarka pod tytułem:
„CERAMICZNE DETALE W GOTYCKIEJ ARCHITEKTURZE SAKRALNEJ NA TERENIE
POMORZA WSCHODNIEGO.**

**PROBLEMATYKA TECHNOLOGICZNA, KONSERWATORSKA I RESTAURATORSKA
NA PRZYKŁADZIE KOŚCIOŁA PW. ŚW. BARBARY W LALKOWACH
ORAZ INNYCH WYBRANYCH KOŚCIOŁÓW Z XIV-XV WIEKU”,
sporządzona w związku z przewodem doktorskim w dziedzinie sztuki,
w dyscyplinie sztuki plastyczne i konserwacja dzieł sztuki
na Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie.**

Promotor: prof. Janusz Smaza.

Dane osobowe i dorobek naukowo-artystyczny doktoranta

Pan Piotr Owczarek (ur. w 1987 r. w Starogardzie Gdańskim) uzyskał tytuł magistra sztuki w 2015 roku w Katedrze Konserwacji i Restauracji Rzeźby i Elementów Architektury na Wydziale Konserwacji i Restauracji Dzieł Sztuki ASP w Warszawie.

Przedmiotem pracy magisterskiej wykonanej pod kierunkiem dr. hab. Janusza Smazy, prof. ASP oraz dr. hab. Krzysztofa Chmielewskiego, prof. ASP była konserwacja i restauracja barokowej, kamiennej, polichromowanej rzeźby Matki Boskiej z Sanktuarium Matki Bożej Świątorodzinnej w Miedniewicach. W ramach aneksu zrealizował konserwację i restaurację gotyckiej, drewnianej rzeźby polichromowanej Matki Boskiej z Dzieciątkiem z Muzeum Archidiecezjalnego we Wrocławiu, wykonaną pod kierunkiem prof. dr hab. Marii Lubryczyńskiej.

Za obie części pracy dyplomowej magisterskiej otrzymał wyróżnienie w 2016 r. w Konkursie Generalnego Konserwatora Zabytków i Stowarzyszenia Konserwatorów Zabytków.

W latach 2008-2010 studiował także w Instytucie Historii Sztuki na Wydziale Nauk Historycznych i Społecznych UKSW w Warszawie na kierunku historia sztuki.

Od momentu ukończenia studiów jest zatrudniony na Wydziale Konserwacji i Restauracji Dzieł Sztuki w Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie na stanowisku asystenta w Pracowni Konserwacji i Restauracji Rzeźby Gipsowej i Elementów Sztukatorskich, w Katedrze Konserwacji i Restauracji Rzeźby i Elementów Architektury prowadzonej przez prof. Janusza Smazę. Prowadzi w niej zajęcia dydaktyczne dla studentów II roku w Pracowni Konserwacji i Restauracji Rzeźby Gipsowej i Sztukaterii. Dodatkowo współorganizował pod kierunkiem swojego promotora praktyki studenckie w XVII-wiecznej kolegiacie pw. św. Wawrzyńca w Żółkwi na Ukrainie (2015/2016, 2016/2017), czy też na polskim cmentarzu *Les Champeaux* w Montmorency we Francji (2020/2021).

W dorobku doktoranta należy zwrócić uwagę na czynny udział w 6 konferencjach naukowych krajowych i międzynarodowych, opublikowanie 6 artykułów, realizację 23 programów badawczych i projektów konserwatorsko-restauratorskich oraz 41 prac konserwatorskich i restauratorskich (w tym 7 nadzorów) prowadzonych indywidualnie lub w zespole, głównie na terenach Północnej Polski. Wiele z tych działań kierowanych czy nadzorowanych było przez swojego promotora prof. Janusza Smazę, który w swojej opinii o doktorancie wysoko ocenił jego kompetencje dydaktyczne, naukowe jak i jakość wykonanych przez niego prac konserwatorsko-restauratorskich, przeprowadzonych w terenie oraz w Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie.

Wśród wykazanych realizacji należy zwrócić uwagę na kilka z nich:

1. współudział w pracach konserwatorskich i restauratorskich przy pomniku nagrobnym ppłk. dr. Kazimierza Malanowicza (1933 r.) – cmentarz na Antokolu w Wilnie. Prace pod kierunkiem prof. Janusza Smazy, 2016 r.
2. współudział w pracach konserwatorskich i restauratorskich przy kamiennym detalu architektonicznym na południowo – wschodnim szczycie elewacji kaplicy cmentarnej rodziny Branickich i Potockich w Montresor (1863 r.), Francja. Prace pod kierunkiem prof. Janusza Smazy, 2017 r.
3. współudział w pracach konserwatorskich i restauratorskich przy wnętrzu żelbetowej wieży kościoła pw. św. Stanisława w Dourges, Francja (lata 20. XX w). Obiekt z listy światowego dziedzictwa UNESCO. Prace pod kierunkiem prof. Janusza Smazy, 2019 r.

4. kierowanie pracami konserwatorskimi i restauratorskimi przy zespole pięćdziesięciu kamiennych nagrobków na cmentarzu tatarskim w Bohonikach (XIX-XX w.), 2020 r.
5. kierowanie pracami konserwatorskimi i restauratorskimi przy czterdziestu kamiennych nagrobkach na cmentarzu tatarskim w Kruszynianach (XVIII – XX w), 2021.

Ocena pracy doktorskiej

Dysertacja doktorska Pana Piotra Owczarka dotyczy problematyki technologicznej, konserwatorskiej i restauratorskiej na przykładzie kościoła pw. św. Barbary w Lalkowach oraz innych wybranych gotyckich kościołów (XIV i XV w.) z terenów Pomorza Wschodniego, ze szczególnym uwzględnieniem detali ceramicznych występujących na elewacjach.

Praca składa się z dwóch tomów, w których układ rozdziałów i podrozdziałów jest prawidłowy. Pierwsza część licząca 251 stron zawiera jasno sformułowany wstęp pracy uzasadniający potrzebę wyboru tematu, jej cel, obszar badań, zakres czasowy i przestrzenny ograniczony do Pomorza Wschodniego i wyszczególnieniu 51 gotyckich kościołów wiejskich występujących na tym obszarze. Główną część tej pracy poprzedza wnikliwie opracowany stan badań, w którym dyplomant stawia słuszną tezę, że do dzisiaj nie doczekaliśmy się obszernych opracowań dotyczących analizy technicznej, technologicznej i estetycznej detali ceramicznych w średniowiecznym budownictwie sakralnym Pomorza, mimo zainteresowań wielu badaczy, którzy zajmowali się różnymi szczegółowymi zagadnieniami w mniejszym lub większym stopniu związanymi z tematyką poruszaną w niniejszej dysertacji.

W dalszej części zamieszczono 4 rozdziały podzielone na podrozdziały i paragrafy.

W pierwszym rozdziale krótko nakreślono uwarunkowania historyczne początków i rozwoju gotyckiego budownictwa ceglanego na Pomorzu Wschodnim.

W następnej części omówiono przyjęte kryteria analizy ceramicznego detalu występującego w sakralnej architekturze regionu oraz przedstawiono i podsumowano wyniki przeprowadzonej inwentaryzacji materiału zabytkowego pochodzącego z wybranych kościołów na badanym obszarze. Zebrany materiał usystematyzowano i przedstawiono w ciągach typologicznych w załączonych czytelnie opracowanych 5 tabelach z rysunkami ceramicznych detali. Część obiektów wymienionych w tym

zestawieniu (np. w Wielkich Walichnowych, Lubiszewie Tczewskim czy Bobowie) nie posiada wyszczególnionych detali. Autor nie odnosi się do tego faktu w późniejszej analizie w podrozdziałach 1.1-1.3. W tym rozdziale, choćby syntetycznie, zabrakło porównania rodzajów detali ceramicznych z innych regionów, np. obecnych terenów południowej Polski, gdzie jest znacząca liczba obiektów gotyckich.

Doktorant na kolejnych stronach bardzo wnikliwie przeanalizował elewację kościoła w Lalkowach ze szczególnym uwzględnieniem ceglano-ceglanego detalu, jego przemian na tle architektury Pomorza.

Rozdział drugi poświęcony jest średniowiecznym cegielniom, produkcji cegieł konstrukcyjnych, ceramicznych detali architektonicznych oraz procesu ich suszenia i wypału. W dalszej części omówione zostały zagadnienia techniczne i technologiczne konstrukcji murów kamienno-ceglanych i ceglanych z uwzględnieniem spoinowania murów i kolorystycznym uzupełnianiem ceglanej architektury gotyckiej. W ostatnim podrozdziale doktorant skupia się już na wnikliwym opisie budowy technologicznej wschodniej elewacji prezbiterium kościoła pw. św. Barbary w Lalkowach.

Trzeci rozdział składa się z dwóch podrozdziałów i charakteryzuje procesy niszczenia zabytkowej ceramiki architektonicznej, które zilustrowano licznymi przykładami pomorskich zabytków, w tym wschodniej elewacji prezbiterium kościoła lalkowskiego. Wykorzystano do tego celu autorskie zdjęcia, rysunki także opracowane samodzielnie przez doktoranta.

Ostatni, czwarty rozdział omawia problematykę konserwatorską i restauratorską średniowiecznej architektury ceglanej w aspekcie technologicznym i estetycznym. W tej części zabrakło nowszych publikacji dotyczących zagadnień związanych z dezynfekcją także kamiennych obiektów zabytkowych autorstwa prof. Alicji Strzelczyk czy też dr hab. Joanny Karbowskiej-Berent, prof. UMK w Toruniu.

Wymieniono także różne metody oczyszczania nawarstwień, z których najciekawszą i wysoce bezpieczną dla powierzchni oryginału jest dostępna od wielu lat na terenie Polski francuska metoda „Le gommage”, polegająca na ścieraniu powierzchni (ceglanych elewacji, ale i na przykład wielokrotnie przemalowanych powierzchni drewnianych) z wykorzystaniem między innymi kulek celulozowych jako ścierniwa.

Zamieszczono w tym rozdziale również sprawozdanie z prawidłowo przeprowadzonych w 2019 r. prac konserwatorskich i restauratorskich przy wschodniej

elewacji prezbiterium kościoła w Lalkowach, z uwzględnieniem wnikliwie opracowanych badań i szczegółowym opisem prawidłowo zastosowanych metod oraz środków. Docenić należy próby odzyskania części oryginalnych detali architektonicznych w ramach trudnych w realizacji badań archeologicznych poprzedzających prace przy obiekcie, a także wykonanie rozległych rekonstrukcji barwnych. Drobna uwaga dotyczy braku podania producentów niektórych preparatów wykorzystanych w ramach przeprowadzonych prac.

Drugi tom liczący 201 stron podzielono na dwie części.

Pierwsza z nich zawiera dokumentację fotograficzną wschodniej elewacji prezbiterium lalkowskiego kościoła. Zamieszczone w niej bardzo dobrej jakości fotografie (jak i w pierwszym tomie) wykonane głównie przez autora dysertacji, w czytelny sposób dokumentują stan zachowania zabytku przed, w trakcie i po przeprowadzonej konserwacji i restauracji.

Drugą część tomu stanowią sprawozdania z badań laboratoryjnych próbek pobranych z lalkowskiej elewacji, dzięki którym ustalono budowę technologiczną zabytku i stan zachowania. Przyczyniły się one do opracowania prawidłowo zrealizowanego postępowania konserwatorskiego i restauratorskiego. Interesujące są przeprowadzone badania datowania luminescencyjnego próbek pobranych ze ścian kościoła w Lalkowach, a wykonane przez Archeologiczne Laboratorium Datowania Termoluminescencyjnego i Spektrometrii Instytutu Archeologii Uniwersytetu Łódzkiego. Mimo, że nie do końca wyniki okazały się przydatne, ze względu na pożar obiektu w 1862 r., to tego typu metoda badawcza powinna być szerzej rozpowszechniona w środowisku konserwatorów-restauratorów dzieł sztuki nie tylko w Polsce.

Należy w tym miejscu dodać, że Pan Piotr Owczarek dobrze zna różnicę pomiędzy pracami konserwatorskimi a restauratorskimi, bo często w pracy prawidłowo je wyszczególnia. Niestety też niejednokrotnie posługuje się potocznym uproszczeniem, zwłaszcza tam, gdzie opisuje prace restauratorskie nazywając je konserwatorskimi (np. na str. 167, 180, a także w tytule rozdziału 4 „Zabiegi konserwatorskie” i podrozdziale 4.1 „Problematyka technologiczna i estetyczna w konserwacji i restauracji detali w ceglanej architekturze średniowiecznej”). Tego typu uproszczenie - często stosowane na przykład podczas rozmów w gronie specjalistów - nie powinny mieć miejsca w tego typu opracowaniach. Podobnie dotyczy to terminu „wtórny”, bez bardziej precyzyjnego określenia, jakich konkretnie warstw

technologicznych dotyczy i jak są one datowane (np. str. 37, 81 czy str. 130). Nie należy używać potocznych określeń barw, np. beżowy (str. 182, 190, 194) czy też kremowy (str. 101, 102- II tom). Ostatnia uwaga dotyczy opracowania przypisów dolnych, w których Autor zamieszcza także, oprócz odniesień do literatury, zbyt rozbudowane dodatkowe informacje, opinie jak i polemiki z autorami cytowanych publikacji. Są to treści, które niejednokrotnie tylko z pozoru są mniej istotne, zatem powinny znaleźć się w głównym tekście lub zostać pominięte, chociażby ze względu na powtórzenie tego samego zdania (przypis 96, str. 63). Stałe kontrolowanie dwóch tekstów - głównego i rozbudowanego tekstu w przypisie - utrudnia czytelnikowi skupienie się na głównym wątku pracy.

Rozprawa doktorska napisana jest poprawnym, jasnym, komunikatywnym i niemal bezbłędnym językiem, z bardzo nielicznymi błędami interpunkcyjnymi. Doktorant posługuje się bardzo bogatym słownictwem - także specjalistycznym. Spis literatury wykonany został bardzo starannie i prawidłowo, zgodnie z wymaganiami stawianymi tego typu opracowaniom. Zawiera 12 nieopublikowanych prac, 38 czasopism i aż 83 pozycje literaturowe (w tym 20 obcojęzycznych). Zostały one umiejętnie wykorzystane w pracy. Wszystkie zdjęcia i rysunki zaczerpnięte z literatury zostały dokładnie zacytowane, a źródła internetowe zawierają daty dostępu.

Konkluzja

Po przeanalizowaniu materiałów i dokumentacji dostarczonych do zrecenzowania pracy doktorskiej pana mgr. Piotra Owczarka stwierdzam, że wraz z dorobkiem artystyczno-naukowym, organizacyjnym i dydaktycznym spełnia ona wymagania zawarte w art. 13 ust. 1 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. (Dz. U. Nr 65, poz. 595, z późniejszymi zmianami) O stopniach i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki, a także w Ustawie Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce z dnia 20 lipca 2018 r. (Art. 186, Art. 187), stawiane kandydatom do uzyskania stopnia doktora w dziedzinie sztuki, w dyscyplinie sztuki plastyczne i konserwacja dzieł sztuki.

Tym samym wnoszę o dopuszczenie do dalszych etapów postępowania doktorskiego.

